

Verschillen tussen Slachtoffers, Daders en een Controlegroep van Pesten en Vier Vormen van
Angst in de Vroege Adolescentie

Universiteit Utrecht

Cursusnaam: Thesis Pedagogische Wetenschappen (200600042)

Studenten: Emma Schoenmakers (5972418)

Sanne Wensveen (5690781)

Docent: Dr. M. M. Vermande

Tweede beoordelaar: Dr. A. de Wilde

Datum: 24 juni 2019

Abstract

Background: Because bullying is a common problem among pupils in the first grade of junior high and there has been little research on victims of bullying and bullies in relation to different types of anxiety, this study was conducted. **Objective:** This study researched whether victims, bullies and a control group differed in four types of anxiety (social-, separation-, panic- and generalized anxiety). It also explored whether there was an interaction effect of sex. **Method:** The data used in this study was obtained from a part of the study of the Dutch Consortium on Bullying. 432 students of the first grade of junior high ($M_{age} = 13.3$) participated in this study. To measure the anxiety variable, participants completed the questionnaire *Revised Child Anxiety and Depression Scale* [RDCAS]. To measure the bully role, participants completed the *Bullying Role Nomination Procedure* [BRNP]. **Results:** There were significant differences between victims, bullies and the control group on the four types of anxiety. In general, victims scored higher on anxiety than the other groups. The differences between the three groups were the biggest for social anxiety. Bullies scored insignificantly higher than the control group. Furthermore, there was no interaction-effect of sex, only a main effect. **Conclusion:** This study contributes to increasing the knowledge about the four types of anxiety and if bullies experience these types of anxiety. Because this study didn't show a difference between bullies and the control group, interventions should not be focussed on bullies in combination with anxiety. Instead they should focus on victims and the different types of anxiety rather than anxiety in general.

Keywords: Bullying, victimization, anxiety, youth

Verschillen tussen Slachtoffers, Daders en een Controlegroep van Pesten en Vier Vormen van Angst in de Vroege Adolescentie

Pesten op school is een groot probleem, dat in verschillende culturen voorkomt (Carney & Merrell, 2001). Uit verschillende Nederlandse onderzoeken onder jonge adolescenten blijkt dat 6,9 tot 15,4% slachtoffer en 13,1 tot 20% dader van pesten is (Olthof, Goossens, Vermande, Van der Meulen, & Aleva, 2011; Scholte, Engels, Overbeek, De Kemp, & Haselager, 2007; Veenstra et al., 2005). De verschillen in percentages kunnen verklaard worden door het gebruik van verschillende onderzoeksmethodes (Reijntjes, Vermande, & Van der Meulen, 2015). Maar duidelijk is dat pesten veel voorkomt, met name onder jonge adolescenten in de brugklas. Zij komen in een nieuwe situatie terecht, met andere mensen en eisen. Daarnaast komen zij in de puberteit terecht, die gepaard gaat met fysieke, sociale en psychologische veranderingen. Dit kan leiden tot een toename in kwetsbaarheid voor problemen op sociaal gebied, zoals pesten (Faber, Verkerk, Van Aken, Lissenburg, & Geerlings, 2006; Pellegrini & Long, 2002).

Onder pesten worden negatieve handelingen verstaan waaraan het slachtoffer vaak wordt onderworpen over een langdurige periode. Daarnaast wordt pesten gedefinieerd als intentioneel gedrag en is er een verschil in macht tussen de dader en het slachtoffer (Olweus, 2010). Er zijn verschillende vormen van pesten, namelijk fysiek (slaan, duwen, schoppen), verbaal (beledigen, schelden, dreigen, belachelijk maken), materieel (het opeisen van spullen of deze afpakken of kapotmaken), direct relationeel (bijvoorbeeld iemand de rug toekeren) en indirect relationeel pesten (roddelen of gemene dingen over iemand zeggen) (Olthof et al., 2011).

Slachtofferschap en internaliserende problemen

Slachtoffers van pesten kampen regelmatig met internaliserende problematiek (Arseneault et al., 2008; Reijntjes, Kamphuis, Prinzie, & Telch, 2010; Troop-Gordon & Ladd, 2005). Dit is te verklaren vanuit de stresstheorie. Deze theorie stelt dat stress ontstaat wanneer een individu een gebeurtenis als belangrijk beoordeelt en niet in staat is een adequate copingstrategie te gebruiken. Deze beoordeling van omstandigheden (*appraisal*) en de manier waarop omgegaan wordt met situaties (*coping*), kan leiden tot stress (Krohne, 2002; Lazarus, 1966; Lazarus, 1999). Deze stress kan vervolgens weer zorgen voor bepaalde emotionele reacties, waaronder internaliserende reacties zoals angst en depressie (Lazarus, 1966; Pouwelse, Spaa-van der Winden, & Bolman, 2007; Zautra, 2003).

Uit een longitudinale meta-analyse blijkt dat deze samenhang tussen victimisatie en internaliserende problematiek een tot twee jaar na de eerste meting ook nog geldt (Reijntjes et al., 2010). Uit een review van 28 onderzoeken blijkt de samenhang tussen victimisatie en depressie 36 jaar later nog te gelden (Ttofi, Farrington, Lösel, & Loeber, 2011). De internaliserende problemen kunnen echter naast een consequentie, ook een antecedent van victimisatie zijn. Er kan dus een vicieuze cirkel ontstaan die bijdraagt aan de hoge stabiliteit van gepest worden en internaliserende problemen bij het slachtoffer (Greco & Morris, 2015; Reijntjes et al., 2010).

Specifieker gekeken, hangt victimisatie samen met angst. Door veel onderzoeken door de tijd heen is er aan de hand van *shared method* een consistente relatie gevonden tussen angst en victimisatie (Gladstone, Parker, & Malhi, 2006; Hawker & Boulton, 2000; Stapinski et al., 2014). Dit houdt in dat er gebruik is gemaakt van dezelfde informanten om de concepten te meten. Victimisatie blijkt samen te hangen met een verhoogde kans op comorbide angststoornissen zoals agorafobie en sociale angst, ook op latere leeftijd (Gladstone et al., 2006; Stapinski et al., 2014). Een longitudinaal verband wordt echter niet altijd gevonden (Scholte et al., 2007).

Daderschap en internaliserende problemen

De samenhang tussen daderschap van pesten en internaliserende problemen is ook onderzocht (Bouman et al., 2012; Copeland, Wolke, Angold, & Costello, 2013; Reijntjes et al., 2013). Hier is echter minder onderzoek naar gedaan dan naar de samenhang tussen slachtofferschap van pesten en internaliserende problemen, waardoor er minder theorieën over deze samenhang geformuleerd zijn. Een theorie zou kunnen zijn dat daders sociaal worden afgewezen en minder populair zijn (Boulton & Smith, 1994). Hierdoor kunnen zij stress ervaren, wat weer kan leiden tot internaliserende problemen, zoals angst (London, Downey, Bonica, & Paltin, 2007). Een kanttekening hierbij is dat ander onderzoek aantoont dat daders daarentegen vaak gezien worden als populair en een hoge sociale status hebben (Reijntjes et al., 2013).

Uit de studies naar internaliserende problemen komen uiteenlopende resultaten. Reijntjes en collega's (2013) vonden geen relatie tussen hoge scores op daderschap gemeten via peer nominaties en internaliserende problemen gemeten via zelfrapportage. Bouman en collega's (2012) concludeerden dat internaliserende problemen bij daders vooral werden gevonden wanneer pesten en internaliserende problemen beide met zelfrapportages werden onderzocht. Andere onderzoeken ondersteunen deze uitspraak (Kaltiala-Heino, Rimpelä, Rantanen, & Rimpelä, 2000; Salmon, James, & Smith, 1998; Seals & Young, 2003). Wanneer gebruik gemaakt werd van *shared*

method werd er eerder een significant verband gevonden. Als laatste bleek uit het longitudinale onderzoek van Copeland en collega's (2013) dat er bij zelfrapportage geen verhoogde kans op internaliserende problemen was bij ouders.

Er is ook onderzoek gedaan naar de samenhang tussen ouderschap en angst. Zo blijkt uit een studie onder jongens in de vroege adolescentie, waarbij gebruik is gemaakt van *mixed-method*, dat ouders risico hebben op het ervaren van angst en dat ouderschap ook een voorspeller is voor angst (Sourander et al., 2007). Ook uit de studie van Rigby (2001) bleek bij zelfrapportage onder jongens een samenhang tussen ouderschap van pesten en angst. Uit andere onderzoeken blijkt echter dat ouders geen verhoogde kans hebben op angst (Campbell, Slee, Spears, Butler, & Kift, 2013; Copeland et al., 2013).

Vormen van angst

Hoewel angst meerdere vormen kent (American Psychiatric Association, 2013), wordt in onderzoek naar de relatie tussen pesten en angst meestal angst in het algemeen gemeten. Het maken van een onderscheid tussen vormen van angst is echter belangrijk om de mogelijke negatieve consequenties van pestgedrag op de mentale gezondheid van adolescenten in kaart te brengen (Copeland et al., 2013). Angstsymptomen onder adolescenten zijn door klinici en onderzoekers geclusterd in diverse angstproblemen. Hieronder vallen vier belangrijke vormen van angst, namelijk sociale angst, separatieangst, panische angst en gegeneraliseerde angst (Spence, 1997). De eerste vorm is sociale angst, waarbij een individu angstig is voor sociale interacties en situaties, of deze ontwijkt (bijvoorbeeld het ontmoeten van onbekende personen), omdat hij/ zij bang is om negatief beoordeeld te worden door anderen. De tweede vorm is separatieangst. Een individu met deze angst heeft een aanhoudende angst voor scheiding of verlies van personen waar hij/zij aan gehecht is. De derde vorm is de panische angst. Hierbij ervaart een persoon terugkerende, onverwachte paniekaanvallen (abrupte golven van intense angst) en maakt hij/ zij zich voortdurend zorgen over bepaalde situaties en over het krijgen van een paniekaanval. De laatste vorm is gegeneraliseerde angst. De belangrijkste kenmerken hiervan zijn aanhoudende, buitensporige angst en zorgen over verschillende domeinen, waaronder werk- en schoolprestaties, die het individu moeilijk te beheersen vindt (American Psychiatric Association, 2013).

Slachtofferschap en vier vormen van angst

Sociale angst. In vergelijking met andere vormen van angst, is over het verband tussen gepest worden en sociale angst de meeste literatuur te vinden. Uit verschillende onderzoeken blijkt

dat victimisatie samenhangt met sociale angst (Gladstone et al., 2006; La Greca & Harrison, 2005; Siegel, La Greca, & Harrison, 2009; Storch & Masia-Warner, 2004). De meta-analyse van cross-sectionele studies van Hawker en Boulton (2000) laat echter wel zien dat gegeneraliseerde angst een grotere samenhang met victimisatie vertoont. Etnisch divers onderzoek van La Greca en Harrison (2005) toont met behulp van zelfrapportages aan dat relationele victimisatie en negatieve interacties met beste vrienden voorspellers zijn van hoge sociale angst op adolescentie leeftijd. Het verband tussen victimisatie en sociale angst kan worden verklaard doordat beide concepten sociaal gerelateerd zijn. Uit effectonderzoek naar de antipest interventie ‘Plezier op School’ blijkt dan ook dat het versterken van sociale vaardigheden effectief is voor het verminderen van sociale angst van slachtoffers van pesten (Nederlands Jeugdinstuut, 2016).

Separatieangst. Naar de samenhang tussen victimisatie en separatieangst is voor zover ons bekend geen onderzoek gedaan. Een mogelijk verband ligt wel voor de hand, aangezien schoolvermijding een kenmerk van separatieangst is en victimisatie vaak samenhangt met het vermijden van school (American Psychiatric Association, 2013). Daarnaast hangt hechtingsproblematiek zowel samen met separatieangst als met victimisatie (Williams & Kennedy, 2012).

Panische angst. Een samenhang tussen victimisatie en panische angst kan verwacht worden doordat symptomen van panische angst, zoals kwetsbaar zijn voor angst, het hebben van paniekaanvallen en sociaal teruggetrokken/passief gedrag, kunnen zorgen voor een verhoging van kwetsbaarheid voor gepest worden (Campbell, 2009; Schwartz, Farver, Chang, & Lee-Shin, 2002). Uit cross-sectioneel onderzoek tussen verschillende vormen van angst blijkt dat panische angst, samen met sociale angst, de meeste samenhang vertonen met victimisatie (Gladstone et al., 2006). Daarnaast blijkt uit retrospectief onderzoek onder adolescenten met een paniekstoornis dat 35% van deze groep rapporteert vroeger te zijn gepest, waardoor het verband beide kanten op lijkt te gelden (McCabe, Antony, Summerfeldt, Liss, & Swinson, 2003). De definitie van pesten in dit onderzoek ontbrak echter voor de respondenten, waardoor de resultaten voorzichtig geïnterpreteerd moeten worden.

Gegeneraliseerde angst. Naar de samenhang tussen victimisatie en gegeneraliseerde angst is niet veel onderzoek gedaan. Uit de meta-analyse van cross-sectionele studies van Hawker en Boulton (2000) blijkt wel dat victimisatie een grotere samenhang heeft met gegeneraliseerde angst dan met sociale angst. De effectgroottes verschilden echter minimaal van elkaar.

Daderschap en vier vormen van angst

Verschillende studies hebben gekeken naar de samenhang tussen ouderschap van pesten en de vier vormen van angst die ook in dit onderzoek bekeken worden (Copeland et al., 2013; Isolan, Salum, Osowski, Zottis, & Manfro, 2013). Deze studies vonden echter geen significante relatie tussen een van de vier vormen van angst en ouderschap. In beide studies scoorden ouders wel hoger op de vormen van angst dan de controlegroep. Uit onderzoek van Isolan en collega's (2013), waarbij Braziliaanse kinderen van negen tot achttien jaar werden onderzocht, bleek echter dat ouders wel lager scoorden op sociale angst dan de controlegroep. Al deze verschillen waren echter niet significant. Sourander en collega's (2007) vonden echter wel een significante relatie tussen angst in het algemeen en ouderschap bij jongens.

Sekse

Angst in de vroege adolescentie komt meer voor bij meisjes dan bij jongens. Daarnaast verschilt het verloop van vormen van angst gedurende de adolescentie tussen jongens en meisjes. Symptomen van gegeneraliseerde angst bij jongens en separatieangst en panische angst bij zowel jongens als meisjes nemen af tijdens de adolescentie. Sociale angst blijft bij beide sekse gelijk en gegeneraliseerde angst neemt toe bij meisjes (Hale et al., 2009). Uit een meta-analyse blijkt dat sekse een significante moderator is voor het verband tussen victimisatie en angst. Gepeste meisjes vertonen meer angst dan gepeste jongens (Iyer-Eimerbrink, Scielzo, & Jensen-Campbell, 2015). Het verband tussen sekse, victimisatie en angst is voor de afzonderlijke vormen van angst echter minder duidelijk. Alleen is gebleken dat bij sociale angst sekse geen moderator is (Grills & Ollendick, 2002; Storch, Brassard, & Masia-Warner, 2003). Over het verband tussen sekse, ouderschap van pesten en vier vormen van angst is nog niet veel bekend. Wel hebben de studies van Rigby (2001) en Sourander en collega's (2007) een relatie gevonden tussen angst en ouderschap van pesten bij jongens.

Onderzoeksvraag en hypothesen

Uit het bovenstaande blijkt dat victimisatie samenhangt met angst. Er is echter weinig onderzoek gedaan naar verschillende vormen van angst. Wel blijkt dat van de vier vormen van angst, met name sociale angst een samenhang met victimisatie vertoont. Over de samenhang tussen ouderschap van pesten en angst zijn alleen significante resultaten gevonden in een studie onder jongens (Sourander et al., 2007). Er is verder nog weinig bekend over de relatie tussen ouderschap van pesten en angst. Ook het interactie-effect met sekse op de relatie tussen pesten, victimisatie en vier vormen van angst is nog beperkt onderzocht. Het doel van dit onderzoek was daarom om te

kijken naar de verschillen tussen slachtoffers, daders en een controlegroep wat betreft de vier vormen van angst, met een eventuele moderatie door sekse. Dit werd onderzocht bij kinderen in de vroege adolescentie in de brugklas van het middelbaar onderwijs.

Op basis van bovenbeschreven literatuur werd er verwacht dat slachtoffers hoger scoorden op alle vormen van angst dan daders en de controlegroep, met name op sociale angst. Daarnaast werd er voorzichtig verwacht dat daders hoger scoorden op alle vormen van angst dan de controlegroep. Als laatste werd er voorzichtig een interactie-effect met sekse verwacht.

Methoden

Steekproef en design

Dit onderzoek maakte gebruik van een deel van de data van de studie naar pesten en sociale dominantie onder basisschoolleerlingen en brugklasleerlingen verspreid over Nederland. Deze data is afkomstig van het Dutch Consortium on Bullying, een samenwerkingsverband tussen de Universiteit Utrecht, de Vrije Universiteit Amsterdam en de Rijksuniversiteit Groningen. Voor dit onderzoek zijn 2720 participanten benaderd, verspreid over 115 brugklassen en 26 scholen. Een aantal leerlingen koos ervoor om niet te participeren, mocht niet participeren van ouders, of was afwezig tijdens de afname ($n = 307$). Het aantal participanten dat uiteindelijk meedeed was 2413 leerlingen. Op het moment van afname zaten zij in de brugklas (49,1% jongen, 50,9% meisje) en hadden zij een gemiddelde leeftijd van $M = 13$ jaar en 3 maanden ($SD = 7$ maanden). Data over SES en etnische achtergrond ontbrak in het databestand voor de brugklas. Voor het huidige onderzoek is een groot deel van de groep acht leerlingen van Olthof en collega's (2011) gevolgd naar de middelbare school. Zij en nieuwe klasgenoten van deze leerlingen zijn meegenomen in het onderzoek (selecte steekproef). Deze studie betrof een cross-sectioneel onderzoek en was correlatieel van aard.

Meetinstrumenten

Vier vormen van angst. De mate waarin participanten DSM-geclassificeerde angstsymptomen rapporteerden is onderzocht aan de hand van zelfrapportage met de verkorte Nederlandse versie van de *Revised Child Anxiety and Depression Scale* [RDCAS] (Muris et al., 2002). Deze schaal bestaat uit vijf subschalen (sociale angst, separatieangst, panische angst en generaliseerde angst en depressie) met elk vijf items. In dit onderzoek werd de subschaal depressie niet meegenomen. Voorbeelden van items waren: "Ik ben bang als ik een spreekbeurt moet houden voor de klas" (sociale angst), "Ik zou bang zijn als ik een nacht ergens anders zou

moeten slapen” (separatieangst), “Mijn hart begint opeens snel te kloppen en ik weet niet hoe dat komt” (panische angst) en “Ik maak me zorgen over dat er iets ergs met mij gebeurt” (gegeneraliseerde angst). Bij elk item gaven de participanten op een 4-punts Likert schaal aan in hoeverre zij het eens waren met de stelling (0 = *nooit*, 1 = *soms*, 2 = *vaak* en 3 = *altijd*). Geen van de items diende hergecodeerd te worden. Om tot een totale angstscore te komen werden de relevante items van elke schaal bij elkaar opgeteld en gedeeld door het aantal items. Een hoge gemiddelde score kwam overeen met een hoge mate van angst.

De RCADS heeft een goede interne consistentie en constructvaliditeit (Chorpita et al., 2000; Muris et al., 2002). Uit de betrouwbaarheidsanalyse van het huidige onderzoek is gebleken dat de betrouwbaarheden van de afzonderlijke schalen respectievelijk $\alpha = .76$ (sociale angst), $\alpha = .75$ (separatieangst), $\alpha = .78$ (panische angst) en $\alpha = .81$ (gegeneraliseerde angst) waren.

Pestrollen. De pestrol van de leerlingen is onderzocht met peernominaties aan de hand van de Pestrollenvragenlijst (Olthof et al., 2011). De vragenlijst bestaat uit 22 vragen en omvat vijf verschillende vormen van pesten (fysiek, materieel, verbaal, direct en indirect relationeel), inclusief omschrijvingen en concrete voorbeelden. Het begin van de vragenlijst focust zich op daders (initiatiefnemende daders en meelopers) en slachtoffers van pesten op de hiervoor genoemde vormen van pesten. Aanmoedigen, verdedigen en buitenstaanders gedrag werden ieder met één item gemeten (zie Olthof et al., 2011, voor gedetailleerde informatie over de items). De leerlingen konden bij elke vraag kiezen uit een lijst van klasgenoten en vulden per vraag in wie zij bij een bepaalde pestrol vonden passen. De leerlingen konden een ongelimiteerd aantal nominaties geven per vraag, waarbij zij konden kiezen uit zowel jongens als meisjes. Daarnaast was er ook de mogelijkheid om ‘niemand’ als antwoord te geven. Een voorbeeldvraag is: “Dan nu eerst een paar vragen over pesten door te slaan, of te schoppen, of te knijpen, of door een de ander weg te duwen, of door te dreigen met slaag, of door iets naar die ander te gooien, of door een klasgenoot op een andere manier aan te vallen. Weet jij klasgenoten die zo gepest worden? Hieronder kun je hun namen aanklikken.”

Na de afname van de Pestrollenvragenlijst werd er gekeken hoeveel nominaties elk kind had ontvangen. Dit aantal werd omgerekend naar proportiescores om rekening te houden met verschillen in groottes van de klassen. Hierbij werd het aantal keren dat een kind door klasgenoten werd genoemd, gedeeld door het aantal kinderen in de klas dat meedeed aan de nominaties. Er werd gebruik gemaakt van een indelingscriteria van 15% (proportiescores $\geq 0,15$), wat betekent

dat leerlingen werden ingedeeld op een pestrol als ze voor deze rol door minstens 15% van hun klasgenoten werden genoemd en als ze voor die rol meer nominaties hadden gekregen dan voor elke andere rol (Goossens, Olthof, & Dekker, 2006). Voor details zie Olthof en collega's (2011). Onderzoek met de Pestrollenvragenlijst heeft theoretisch verwachte verbanden met andere variabelen laten zien, hetgeen een indicatie is voor de validiteit van de Pestrollenvragenlijst (Reijntjes et al., 2013). Deze indicatie werd ondersteund door verschillende andere studies (Gromann, Goossens, Olthof, Pronk, & Krabbendam, 2013; Oldenburg et al., 2015).

De classificatie procedure van Olthof en collega's (2011) resulteerde voor dit onderzoek in de volgende aantallen per pestrol: initiatiefnemende daders ($n = 122$), meelopers ($n = 163$), aanmoedigers ($n = 107$), pester-slachtoffers ($n = 103$), verdedigers ($n = 266$), buitenstaanders ($n = 512$), slachtoffers ($n = 173$), niet betrokken ($n = 828$), niet classificeerbaar ($n = 36$). Onder de pestrol 'niet betrokken' werden leerlingen beschouwd die niet geassocieerd werden met enige vorm van pestgerelateerd gedrag, dus die een proportiescore $< .15$ op alle dimensies scoorden. Onder de pestrol 'niet classificeerbaar' vielen leerlingen die op meerdere rollen een proportiescore van ≥ 0.15 scoorden met een verschil van ≤ 0.1 tussen de scores. In dit onderzoek is gekeken naar slachtoffers, daders (initiatiefnemende daders) en een controlegroep (niet betrokken). Aangezien de controlegroep veel meer participanten bevatte, is hier een random steekproef van 150 leerlingen uit getrokken.

Procedure

Voorafgaand aan het onderzoek ontvingen ouders een informatiebrief over het onderzoek en konden zij aangeven of hun kind niet mocht deelnemen aan het onderzoek. Deelname was vrijwillig, kinderen moesten zelf actieve toestemming geven en konden op elk moment stoppen met participeren. Alle onderzoeksresultaten werden vertrouwelijk en anoniem verwerkt. Het onderzoek bestond uit een online vragenlijst met zowel zelfrapportage als peer nominaties. De data zijn verzameld volgens een onderzoeksprotocol door getrainde onderzoeksassistenten die Pedagogische wetenschappen of Ontwikkelingspsychologie studeerden aan de Universiteit Utrecht, Vrije Universiteit Amsterdam of de Rijksuniversiteit Groningen. Het invullen van de vragenlijst duurde maximaal een lesuur waarbij de leerlingen in een computerlokaal van school zaten. Participanten die eerder klaar waren dan de rest van de groep, konden na afronding van de vragenlijst een aangeboden spelletje spelen op hun computer. Achteraf ontvingen scholen per klas geanonimiseerde rapportage over de belangrijke variabelen.

Resultaten

Analyseplan

Er is een tweeweg multivariate analyse (MANOVA) uitgevoerd om te bepalen of slachtoffers, daders en een controlegroep verschilden in de mate van de vier vormen van angst en of er sprake was van een interactie-effect met sekse. Hierbij werd tweezijdig getoetst ($p = .05$). Er is gebruik gemaakt van het programma SPSS, versie 24 (IBM, 2016). Voorafgaand aan de analyses werd er een algemene data-inspectie uitgevoerd. Participanten die geen zelfrapportage hadden ingevuld werden niet meegenomen in de analyses (zes slachtoffers en zeven daders), waardoor de onderzoeksgroep uiteindelijk uit 432 participanten bestond.

Assumpties

Allereerst werd er nagegaan of er aan de assumpties voor de MANOVA werd voldaan (Field, 2016). Aan de assumptie van onafhankelijke metingen is mogelijk niet voldaan, aangezien de data genest zijn. Er is echter niet gekozen om een multi-levelanalyse uit te voeren, aangezien dit te ver voert voor een bachelorthesis. Daarnaast was de verdeling enigszins rechtsscheef. Bij de variabele angst onder scholieren kan echter verwacht worden dat er gemiddeld weinig angst wordt ervaren. De scheve verdelingen kunnen hierom een accurate afspiegeling van de werkelijkheid zijn en betreffen geen onrealistische scores. Om deze reden, en vanwege de grootte van de steekproef (centrale limiet theorema), kon de p -waarde toch goed geschat worden (Field, 2016). De uitkomst van de Levene's toets was voor panische angst significant, wat op schending van de assumptie van homoscedasticiteit kan wijzen. Dit was echter niet beperkend voor het uitvoeren van de analyses. De F-toets is immers robuust tegen heterogeniteit van de varianties, aangezien de groepen ongeveer even groot zijn (grootste groep/ kleinste groep $< 1,5$; Stevens, 2007). Daarnaast konden de post hoc toetsen alsnog worden uitgevoerd. Ondanks dat het voor de hand ligt om bij ongelijke groep varianties de Games-Howell als post hoc toets te gebruiken (Games, Keselman, & Rogan, 1981), is dit geen mogelijkheid in SPSS bij een interactie-effect. Na vergelijking van de significanties van de Games-Howell toets en de Tukey toets bleek het patroon van significanties niet van elkaar af te wijken, ook niet op panische angst, waardoor uiteindelijk is gekozen om overal de Tukey toets te hanteren. De overige assumpties zijn niet geschonden. Hierdoor konden de p -waarden goed worden geschat en de analyses worden uitgevoerd.

Initiële analyses

Allereerst werd de Pearson productmoment correlatie berekend om te kijken of de vier vormen van angst onderling samenhangen (zie Tabel 1). Hieruit bleek dat alle vormen van angst significant correleerden (bij alle p 's < .01). Sociale angst en separatieangst, en panische angst en separatieangst correleerden gemiddeld. De overige vormen van angst correleerden sterk (Field, 2016). Beschrijvende statistieken per sekse zijn weergegeven in Tabel 2.

Tabel 1

Correlaties Tussen de Variabelen Sociale Angst, Separatieangst, Panische Angst en Gegeneraliseerde Angst

	1	2	3	4
1. Sociale angst	—			
2. Separatieangst	.48**	—		
3. Panische angst	.56**	.49**	—	
4. Gegeneraliseerde angst	.61**	.51**	.59**	—

Noot. * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

Tabel 2

Gemiddelde Scores per Groep en Sekse bij Vormen van Angst en ANOVA Uitkomsten (N = 432)

Angst	Slachtoffers			Daders			Controlegroep			<i>F</i> (2, 429)	η_p^2
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>		
Sociale angst	1.95 ^a	0.57	167	1.74 ^b	0.59	115	1.79 ^b	0.50	150	6.07*	.03
Jongens	1.83	0.52	89	1.70	0.54	86	1.73	0.52	96		
Meisjes	2.09	0.59	78	1.86	0.70	29	1.89	0.43	54		
Separatie angst	1.33 ^a	0.44	167	1.21 ^b	0.44	115	1.24 ^{ab}	0.33	150	3.89*	.02
Jongens	1.28	0.42	89	1.17	0.31	86	1.21	0.31	96		
Meisjes	1.39	0.47	78	1.32	0.70	29	1.28	0.35	54		
Panische angst	1.55 ^{ab}	0.56	167	1.52 ^{bc}	0.68	115	1.40 ^c	0.41	150	3.24*	.02
Jongens	1.53	0.54	89	1.47	0.62	86	1.36	0.45	96		
Meisjes	1.57	0.59	78	1.68	0.83	29	1.46	0.32	54		
Gegeneraliseerde angst	1.85 ^a	0.64	167	1.68 ^{ac}	0.59	115	1.68 ^{bc}	0.55	150	3.72*	.03
Jongens	1.73	0.62	89	1.65	0.51	86	1.62	0.57	96		
Meisjes	1.98	0.63	78	1.85	0.78	29	1.78	0.51	54		

Noot. Verschillende superscripts in een rij duiden op significante verschillen in de Tukey posthoc toets* $p < .05$

MANOVA

De multivariate toets liet zien dat er een significant verschil was tussen de pestrollen, Wilks $\Lambda = 0.95$, $F(8, 852) = 2.96$, $p = .003$, $\eta_p^2 .03$ (klein effect; Cohen, 1988). Om te onderzoeken of de pestrollen significant verschilden per vorm van angst zijn vervolgens vier ANOVA's en post hoc toetsen uitgevoerd. De uitkomsten van de analyses zijn weergegeven in Tabel 2.

Sociale angst. Uit de ANOVA bleken kleine significante verschillen tussen de pestrollen op sociale angst. Uit de post hoc toets bleek, naar verwachting, dat slachtoffers significant hoger scoorden op sociale angst dan daders ($p = .005$, Cohen's $d = 0.47$), en dan de controlegroep ($p = .020$, Cohen's $d = 0.56$) (gemiddelde effecten; Cohen, 1988). Daders en de controlegroep verschilden, tegen de verwachting in, niet significant van elkaar, $p = .794$, Cohen's $d = 0.50$ (gemiddeld effect).

Separatieangst. Uit de ANOVA bleken kleine significante verschillen tussen de pestrollen op separatieangst. Uit de post hoc toets bleek, naar verwachting, dat slachtoffers significant hoger scoorden op separatieangst dan daders, $p = .030$, Cohen's $d = 0.43$ (klein effect). Tussen de slachtoffers en de controlegroep bleek een bijna significant verschil, waarbij slachtoffers hoger scoorden ($p = .082$, Cohen's $d = 0.40$; klein effect). Er zijn, in tegenstelling tot de verwachting, geen significante verschillen gevonden tussen en tussen daders en de controlegroep ($p = .851$, Cohen's $d = 0.40$; klein effect).

Panische angst. Uit de ANOVA bleken kleine significante verschillen tussen de pestrollen op panische angst. Uit de post hoc toets bleek, naar verwachting, dat slachtoffers significant hoger scoorden op panische angst dan de controlegroep, $p = .043$, Cohen's $d = 0.53$ (gemiddeld effect). Er zijn, in tegenstelling tot de verwachting, geen significante verschillen gevonden tussen slachtoffers en daders ($p = .939$, Cohen's $d = 0.32$; klein effect) en tussen daders en de controlegroep ($p = .151$, Cohen's $d = 0.29$; klein effect).

Gegeneraliseerde angst. Uit de ANOVA bleken kleine significante verschillen tussen de pestrollen op gegeneraliseerde angst. Uit de post hoc toets bleek, naar verwachting, dat slachtoffers significant hoger scoorden op gegeneraliseerde angst dan de controlegroep, $p = .033$, Cohen's $d = 0.47$ (klein effect). Slachtoffers en daders ($p = .098$, Cohen's $d = 0.44$; klein effect) en daders en de controlegroep ($p = .965$, Cohen's $d = 0.40$; klein effect) verschilden, tegen verwachting in, niet significant van elkaar.

Hoofdeffect van sekse en interactie-effect sekse. Het multivariate hoofdeffect van sekse was significant, Wilks $\Lambda = 0.97$, $F(4, 423) = 3.71$, $p = .006$, $\eta_p^2 = .03$ (klein effect). Univariate resultaten lieten zien dat meisjes significant hoger scoorden op alle vormen van angst dan jongens: sociale angst, $F(1, 426) = 11.36$, $p = .001$, $\eta_p^2 = .03$, separatieangst, $F(1, 426) = 6.47$, $p = .011$, $\eta_p^2 = .02$, panische angst, $F(1, 426) = 3.97$, $p = .047$, $\eta_p^2 = .01$ en gegeneraliseerde angst, $F(1, 426) = 11.05$, $p = .001$, $\eta_p^2 = .03$. Er kan worden gesproken van kleine effecten. Er was echter, tegen de verwachting in, geen sprake van een multivariaat interactie-effect met sekse, Wilks $\Lambda = 0.988$, $F(8, 846) = 0.65$, $p = .737$, $\eta_p^2 < .01$ (klein effect). Dat gold ook voor de univariate resultaten; sociale angst ($p = .686$), separatieangst ($p = .754$), panische angst ($p = .548$) en gegeneraliseerde angst ($p = .787$). Dit betekent dat de verschillen tussen de groepen niet verschillend waren voor jongens en meisjes op de vier vormen van angst. Zie Figuur 1 t/m 4 in de appendix ter visuele ondersteuning van de effecten van sekse.

Discussie

Pesten komt veel voor onder jonge adolescenten en dit heeft veel negatieve consequenties. Het is daarom van belang om inzicht te krijgen in of pesten samenhangt met bepaalde vormen van angst bij jongeren. Om deze reden is onderzocht of daders en slachtoffers van pesten en een controlegroep verschilden in de mate van vier vormen van angst. Concluderend lieten de resultaten zien dat er significante verschillen tussen de pestrollen waren op de vormen van angst. Deze verschillen wisselden echter per vorm van angst.

Allereerst werd er op basis van eerder onderzoek verwacht dat slachtoffers hoger scoorden op alle vormen van angst dan daders en de controlegroep, met name op sociale angst (o.a. Gladstone et al., 2006; La Greca & Harrison, 2005). Slachtoffers bleken naar verwachting significant hoger te scoren dan daders op sociale angst (gemiddeld effect) en separatieangst (klein effect). Er zijn echter geen significante verschillen gevonden tussen slachtoffers en daders op panische- en gegeneraliseerde angst. Deze resultaten komen niet overeen met onderzoek van Gladstone en collega's (2006) en de meta-analyse van Hawker en Boulton (2000). Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat in deze onderzoeken gebruik is gemaakt van *shared method*, waardoor er minder streng getoetst is dan in huidig onderzoek.

Daarnaast scoorden slachtoffers naar verwachting significant hoger dan de controlegroep op sociale angst (gemiddeld effect), panische angst (gemiddeld effect) en gegeneraliseerde angst

(klein effect) en bijna significant op separatieangst (klein effect). Bij sociale angst waren er grotere verschillen tussen alle pestrollen dan bij de andere vormen van angst. Bij panische angst waren de verschillen echter even groot tussen slachtoffers en de controlegroep als bij sociale angst. Dit komt overeen met onderzoek van Gladstone en collega's (2006).

Daarnaast werd er op basis van eerder onderzoek voorzichtig verwacht dat daders hoger scoorden op alle vormen van angst dan de controlegroep (o.a. Isolan et al., 2013; Sourander et al., 2007). Dit bleek echter niet het geval. Hoewel daders vaak hoger scoorden op angst dan de controlegroep, waren geen van deze verschillen significant. Dit sluit aan bij onderzoeken van Campbell en collega's (2013), Copeland en collega's (2013) en Reijntjes en collega's (2013). Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat in dit onderzoek gebruikt is gemaakt van *mixed method*. Dit betekent dat er gebruik gemaakt is van verschillende informanten, waardoor de toetsing strenger is en er minder snel significante verschillen worden gevonden.

Ook is het interactie-effect met sekse onderzocht op de verschillen tussen slachtoffers, daders en een controlegroep op de vier vormen van angst. Uit de resultaten is geen interactie-effect gebleken. Dit betekent dat de verschillen tussen de groepen niet verschillend waren voor jongens en meisjes op de vier vormen van angst. Hoewel er nauwelijks onderzoek gedaan is naar het interactie-effect, kon op basis van eerder onderzoek wel een hoofdeffect verwacht worden (Hale et al., 2009). Dit hoofdeffect is ook gevonden in huidig onderzoek, meisjes scoorden significant hoger dan jongens op alle vormen van angst.

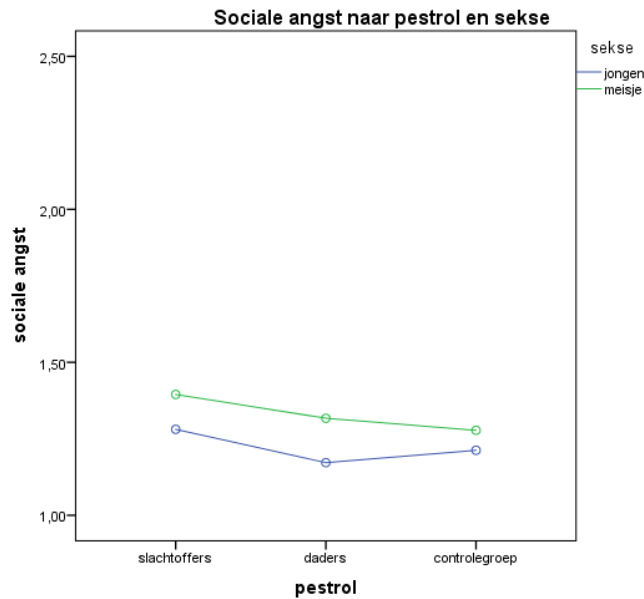
Het huidige onderzoek kent een aantal limitaties. De eerste limitatie is dat de assumptie van onafhankelijke metingen mogelijk is geschonden. Doordat de data genest zijn, kan de standaardfout verkeerd worden geschat, waardoor eerder een type I of type II fout gemaakt kan worden (Neuman, 2014). De leerlingen binnen scholen kunnen net wat meer op elkaar lijken dan leerlingen tussen scholen, wat een negatieve invloed op de generaliseerbaarheid van de uitkomsten van dit onderzoek heeft. Ten tweede kan vanwege de aard van het huidige onderzoek niks worden gesteld over het longitudinale verband tussen de pestrollen en vier vormen van angst. Daarnaast is er gekeken naar verschillen tussen de pestrollen op angst, maar hiermee kan nog niks worden geconcludeerd over of angst een antecedent, consequentie of beide is van pesten of victimisatie. Vervolgonderzoek zou zich kunnen focussen op deze mogelijk vicieuze cirkel (Greco & Morris, 2015; Reijntjes et al., 2010).

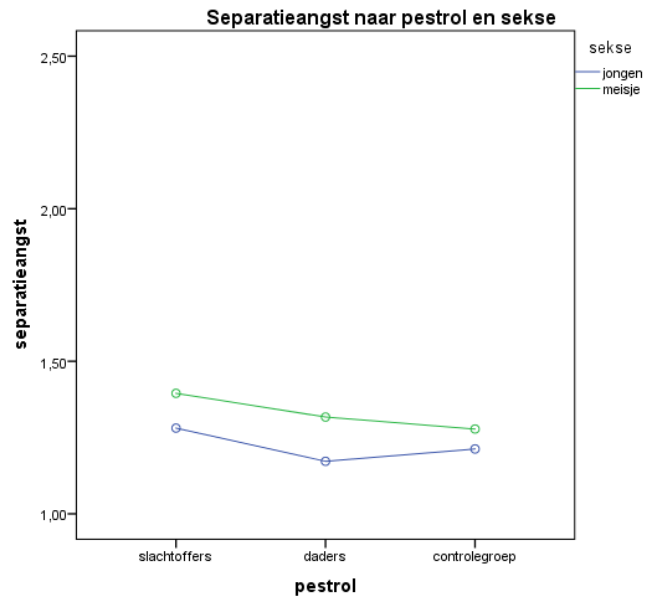
Daarnaast wordt voor toekomstig onderzoek aangeraden om meerdere factoren mee te nemen in het onderzoek. De relatie tussen pesten en angst kan beïnvloed worden door verschillende factoren zoals persoonlijkheidskenmerken en de mate waarin iemand wordt gepest (Bouman et al., 2012; Gladstone et al., 2006; Stapinski et al., 2014). Het is van belang om ook deze factoren in kaart te brengen om in te kunnen spelen op kwetsbaarheden in interventies. Ook zou vervolgonderzoek gebruik kunnen maken van longitudinaal onderzoek. Op deze manier kan er gekeken worden naar of de vier vormen van angst ook op de lange termijn voorkomen bij ouders en slachtoffers van pesten. Interventies kunnen dan ook ingaan op de lange termijn effecten en hier meer hulp in bieden. Daarnaast kan vervolgonderzoek meerdere pestrollen meenemen. De Pestrollenvragenlijst (Olthof et al., 2011) bestaat uit acht verschillende pestrollen die allemaal een unieke rol spelen in het pestproces. Huidig onderzoek richt zich op drie pestrollen. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op meerdere rollen, zoals pester-slachtoffers of meelopers, zodat er een breder beeld verkregen kan worden. Als laatste zal vervolgonderzoek peernominaties kunnen uitbreiden. De pestrollen in huidig onderzoek zijn maar één keer geclassificeerd, waardoor leerlingen wellicht niet juist zijn geclassificeerd. Bij een tweede meting zou pas kunnen worden vastgesteld of er sprake is van stabiele pestrollen. Naast een aantal limitaties heeft dit onderzoek ook sterke punten. Zo is er gebruik gemaakt van een grote steekproef. Daarnaast is er getoetst volgens de *mixed-method*, wat zorgt voor een strenge toetsing door het gebruik van meerdere informanten.

Ondanks de bovengenoemde limitaties en suggesties voor vervolgonderzoek, heeft dit onderzoek bijgedragen aan het vergroten van de kennis over pesten en vier vormen van angst en of deze vormen van angst ook voorkomen bij ouders. Uit het onderzoek is gebleken dat alle vier de vormen van angst voorkomen bij vooral slachtoffers. Hierop zou meer moeten worden ingespeeld bij interventies. De interventies moeten gericht worden op alleen slachtoffers. Daarnaast moeten ze ingaan op alle vier de vormen van angst en niet alleen op angst in het algemeen of sociale angst om zo beter in te spelen op de soort angst van het slachtoffer. Tot nu toe is er nog weinig bekend over angst onder ouders. Voor vervolgonderzoek is het interessant om deze relatie nader te onderzoeken. Nu willen vooral slachtoffers dat de situatie verandert, maar ouders hebben hier minder belang bij (Reijntjes et al, 2015). Door erachter te komen of er ook een relatie is tussen ouders en angst kunnen de interventies ook beter op hen gericht worden.

Appendix

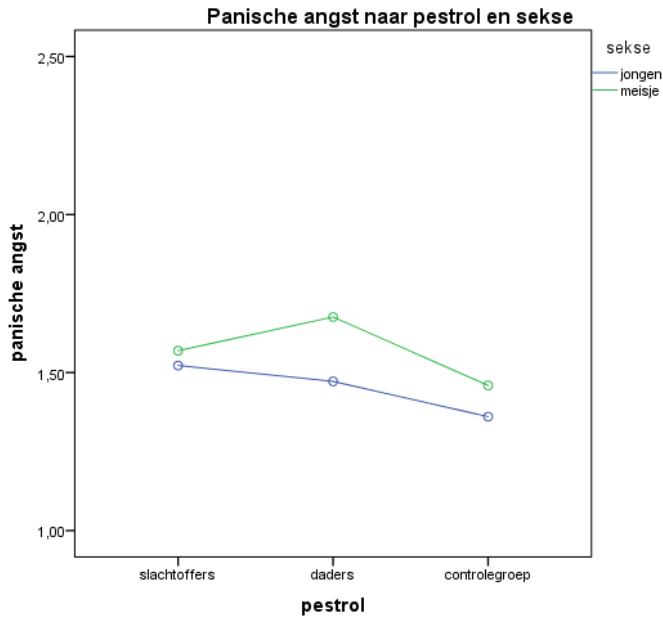

Figuur 1. Grafische weergave van de verschillen verschillen tussen pestrollen op sociale angst naar sekse¹.

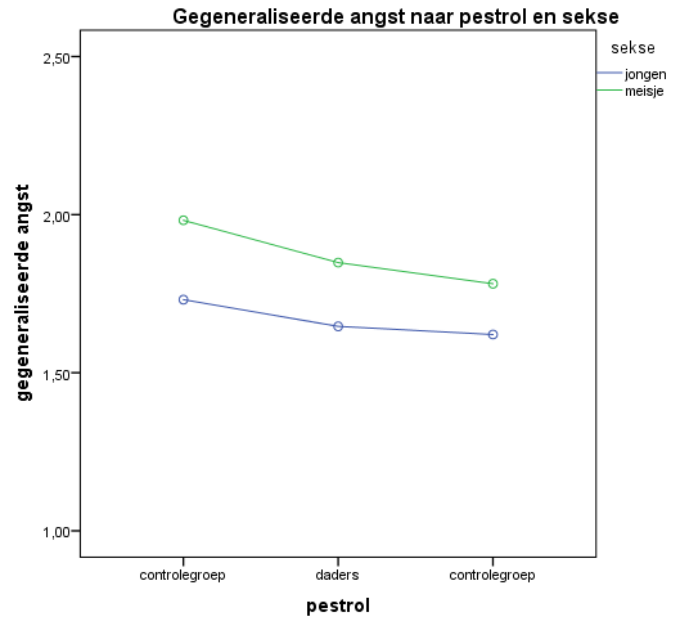

Figuur 2. Grafische weergave van de verschillen tussen pestrollen op separatieangst naar sekse.

¹ De maximaal haalbare angstscore is 4. In deze figuren is de schaal zichtbaar gemaakt tot 2,5 om de leesbaarheid te verbeteren.

Figuur 3. Grafische weergave van de verschillen tussen pestrollen op panische angst naar sekse.

Figuur 4. Grafische weergave van de verschillen tussen pestrollen op gegeneraliseerde angst naar sekse.

Literatuur

American Psychiatric Association (2013). Anxiety disorders. In *Diagnostic and Statistical*

- Manual of Mental Disorders* (5e ed.). Washington DC, Verenigde Staten: American Psychiatric Association.
- Arseneault, L., Milne, B. J., Taylor, A., Adams, F., Delgado, K., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2008). Being bullied as an environmentally mediated contributing factor to children's internalizing problems: A study of twins discordant for victimization. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, *162*, 145-150. doi:10.1001/archpediatrics.2007.53
- Bouman, T., Van der Meulen, M., Goossens, F. A., Olthof, T., Vermande, M. M., & Aleva, E. A. (2012). Peer and self-reports of victimization and bullying: Their differential association with internalizing problems and social adjustment. *Journal of School Psychology*, *50*, 759-774. doi:10.1016/j.jsp.2013.04.001
- Campbell, M. A. (2013). Loneliness, social anxiety and bullying victimization in young people: A literature review. *Psychology & Education*, *50*, 1-9. Verkregen op <https://eprints.qut.edu.au/63053/>
- Campbell, M. A., Slee, P. T., Spears, B., Butler, D., & Kift, S. (2013). Do cyberbullies suffer too? Cyberbullies' perceptions of the harm they cause to others and to their own mental health. *School Psychology International*, *34*, 613-629. doi:10.1177/0143034313479698
- Carney, A. G., & Merrell, K. W. (2001). Bullying in schools: Perspectives on understanding and preventing an international problem. *School Psychology International*, *22*, 364-382. doi:10.1177/01430343012230011
- Chorpita, B. F., Yim, L., Moffitt, C., Umetoto, L. A., & Francis, S. E. (2000). Assessment of symptoms of DSM-IV anxiety and depression in children: A revised child anxiety and depression scale. *Behaviour Research and Therapy*, *38*, 835-855. doi:10.1016/S0005-7967(99)00130-8
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Hillsdale, Verenigde Staten: Erlbaum.
- Copeland, W. E., Wolke, D., Angold, A., & Costello, E. J. (2013). Adult psychiatric outcomes of bullying and being bullied by peers in childhood and adolescence. *JAMA Psychiatry*, *70*, 419-426. doi:10.1001/jamapsychiatry.2013.504
- Faber, M., Verkerk, G., van Aken, M., Lissenburg, L., & Geerlings, M. (2006). Plezier op

- school: Sterker naar de brugklas. *Kind & Adolescent Praktijk*, 5, 31-39.
doi:10.1007/BF03059577
- Field, A. (2016). *Discovering statistics using SPSS* (4e ed.). London, Verenigd Koninkrijk: Sage Publications Ltd.
- Games, P. A., Keselman, H. J., & Rogan, J. C. (1981). Simultaneous pairwise multiple comparison procedures for means when sample sizes are unequal. *Psychological Bulletin*, 90, 594-598. doi:10.1037/0033-2909.90.3.594
- Gladstone, G. L., Parker, G. B., & Malhi, G. S. (2006). Do bullied children become anxious and depressed adults?: A cross-sectional investigation of the correlates of bullying and anxious depression. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 194, 201-208.
doi:10.1097/01.nmd.0000202491.99719.c3
- Greco, L. A., & Morris, T. L. (2005). Factors influencing the link between social anxiety and peer acceptance: Contributions of social skills and close friendships during middle childhood. *Behavior Therapy*, 36, 197-205. doi:10.1016/S0005-7894(05)80068-1
- Grills, A. E., & Ollendick, T. H. (2002). Peer victimization, global self-worth, and anxiety in middle school children. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 31, 59-68.
doi:10.1207/S15374424JCCP3101_08
- Gromann, P. M., Goossens, F. A., Olthof, T., Pronk, J., & Krabbendam, L. (2013). Self-perception but not peer reputation of bullying victimization is associated with non-clinical psychotic experiences in adolescents. *Psychological Medicine*, 43, 781-787.
doi:10.1017/S003329171200178X
- Hale, W. W., Klimstra, T., Wijsbroek, S. A. M., Raaijmakers, Q. Q., Muris, P. P., Van Hoof, A. J., & Meeus, W. W. (2009). Ontwikkelingstrajecten van angstsymptomen: Een vijfjarig prospectief onderzoek onder adolescenten in de algemene populatie. *Tijdschrift Voor Psychiatrie*, 51, 21-30. Verkregen op <http://hdl.handle.net/1765/17469>
- Hawker, D. S., & Boulton, M. J. (2000). Twenty years research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 41, 441-455.
doi:10.1111/1469-7610.00629
- IBM (2016). *IBM SPSS Statistics for Windows, Version 24.0*. Armonk, New York: IBM Corporations

- Isolan, L., Salum, G. A., Osowski, A. T., Zottis, G. H., & Manfro, G. G. (2013). Victims and bully-victims but not bullies are groups associated with anxiety symptomatology among brazilian children and adolescents. *European Child & Adolescent Psychiatry, 22*, 641-648. doi:10.1007/s00787-013-0412-z
- Iyer-Eimerbrink, P. A., Scielzo, S. A., & Jensen-Campbell, L. A. (2015). The impact of social and relational victimization on depression, anxiety, and loneliness: A meta-analytic review. *Journal of Bullying and Social Aggression, 1*, 2375-5849. Verkregen op <http://sites.tamuc.edu/bullyingjournal/the-impact-of-peer-victimization/>
- Jimerson, S. M. Swearer, & D. L. Espelage (Eds.). *Handbook of Bullying in Schools: An International Perspective* (pp. 9–33). New York, Verenigde Staten: Routledge.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpelä, M., Rantanen, P., & Rimpelä, A. (2000). Bullying at school: An indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of Adolescence, 23*, 661-674, doi:10.1006/jado.2000.0351.
- Krohne, H. W. (2002). Stress and coping theories. *International Encyclopedia of the Social Behavioral Sciences, 22*, 15163-15170. Verkregen op https://www.researchgate.net/publication/282958312_Stress_and_Coping_Theories
- La Greca, A. M., & Harrison, H. M. (2005). Adolescent peer relations, friendships, and romantic relationships: Do they predict social anxiety and depression? *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 34*, 49-61. doi:10.1207/s15374424jccp3401_5
- Lazarus, R. S. (1966). *Psychological Stress and the Coping Process*. New York, Verenigde Staten: McGraw-Hill.
- Lazarus, R.S. (1999). *Stress and Emotion: A New Synthesis*. London, Verenigd Koninkrijk: Free Association Books.
- London, B., Downey, G., Bonica, C., & Paltin, I. (2007). Social causes and consequences of rejection sensitivity. *Journal of Research on Adolescence, 17*, 481-506. doi:10.1111/j.1532-7795.2007.00531.x
- McCabe, R. E., Antony, M. M., Summerfeldt, L. J., Liss, A., & Swinson, R. P. (2003). Preliminary examination of the relationship between anxiety disorders in adults and self-reported history of teasing or bullying experiences. *Cognitive Behaviour Therapy, 32*, 187-193. doi:10.1186/1471-2458-11-440
- Muris, P., Meesters, C., & Schouten, E. (2002). A brief questionnaire of DSM-IV defined

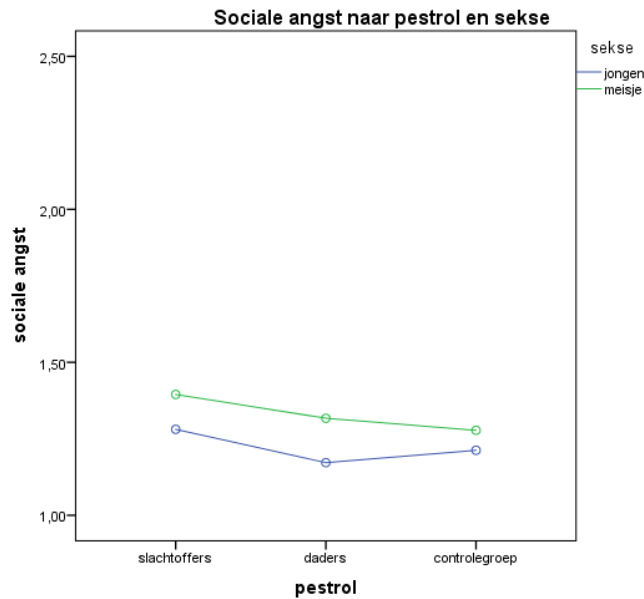
- anxiety and depression symptoms among children. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 9, 430–442. doi:10.1002/cpp.347
- Nederlands Jeugdinstituut. (2016). *Plezier op School*. Verkregen op <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Werkblad/Uitgebreide-beschrijving-Plezier-op-school.pdf>
- Neuman, W. L. (2014). *Understanding research*. Washington DC, Verenigde Staten: Pearson.
- Oldenburg, B., Barrera, D., Olthof, T., Goossens, F., Van der Meulen, M., Vermande, M. .... & Veenstra, R. (2015). Peer and self-reported victimization: Do non-victimized students give victimization nominations to classmates who are self-reported victims? *Journal of School Psychology*, 53, 309-321. doi.org/10.1016/j.jsp.2015.05.003
- Olthof, T., Goossens, F.A., Vermande, M.M., Van der Meulen, M., & Aleva, E.A. (2011). Bullying as strategic behavior: Relations with desired and acquired dominance in the peer group. *Journal of School Psychology*, 49, 339-359. doi:10.1016/j.jsp.2011.03.003
- Olweus, D. (2010). Understanding and Researching Bullying: Some Critical Issues. In S. R. Pellegrini, A. D., & Long, J. D. (2002). A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology*, 20, 259-280. doi:10.1348/026151002166442
- Pouwelse, M., Spaa-Van der Winden, M. & Bolman, C. (2007). De bufferfunctie van sociale steun in de relatie tussen gepest worden, gezondheids- en depressieve klachten. *Pedagogische Studien*, 7, 176-192. Verkregen op https://scholar.google.nl/scholar?cites=11641976263101871396&as_sdt=2005&scioldt=0,5&hl=nl
- Reijntjes, A., Kamphuis, J.H., Prinzie, P., & Telch, M.J. (2010). Peer victimization and internalizing problems in children: A meta-analysis of longitudinal studies. *Child Abuse & Neglect*, 34, 244-252. doi:10.1016/j.chiabu.2009.07.009
- Reijntjes, A., Vermande, M., Goossens, F. A., Olthof, T., Van de Schoot, R., Aleva, L., & Van der Meulen, M. (2013). Developmental trajectories of bullying and social dominance in youth. *Child Abuse & Neglect*, 37, 224-234. doi:10.1007/s10802-013-9759-3
- Reijntjes, A., Vermande, M., Van der Meulen, M. (2015). Pesten: definitie, sekseverschillen,

- prevalentie, verloop en consequenties. In F. Goossens, M. Vermande, & M. Van der Meulen (Reds.), *Pesten op School. Achtergronden en Interventies* (2e druk) (pp. 13-36). Amsterdam, Nederland: Boom Lemma Uitgevers.
- Rigby, K. (2001). Health consequences of bullying and its prevention in schools. In S. Graham (Ed.), *Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized* (pp. 310–331). New York, NY: Guilford Press.
- Salmon, G., James, A., & Smith, D. M. (1998). Bullying in schools: Self reported anxiety, depression, and self esteem in secondary school children. *BMj* 317, 924-925.
doi:10.1136/bmj.317.7163.924
- Scholte, R. H., Engels, R. C., Overbeek, G., De Kemp, R. A., & Haselager, G. J. (2007). Stability in bullying and victimization and its association with social adjustment in childhood and adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35, 217-228.
doi:10.1007/s10802-006-9074-3
- Seals, D., & Young, J. (2003). Bullying and victimization: Prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence*, 38, 735–747.
- Scholte, R. H., Engels, R. C., Overbeek, G., De Kemp, R. A., & Haselager, G. J. (2007). Stability in bullying and victimization and its association with social adjustment in childhood and adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35, 217-228.
doi:10.1007/s10802-006-9074-3
- Siegel, R. S., La Greca, A. M., & Harrison, H. M. (2009). Peer victimization and social anxiety in adolescents: Prospective and reciprocal relationships. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 1096-1109. doi:10.1007/s10964-009-9392-1
- Spence, S.H. (1997). Structure of anxiety symptoms among children: A confirmatory factor-analytic study. *Journal of Abnormal Psychology*, 106, 280 – 297. doi:10.1037/0021-843X.106.2.280
- Stapinski, L. A., Bowes, L., Wolke, D., Pearson, R. M., Mahedy, L., Button, K. S., ... & Araya, R. (2014). Peer victimization during adolescence and risk for anxiety disorders in adulthood: A prospective cohort study. *Depression and Anxiety*, 31, 574-582.
doi:10.1002/da.22270
- Stevens, J. P. (2007). *Intermediate statistics: A modern approach* (3e ed.). New York, Verenigde Staten: Lawrence Erlbaum Associates.

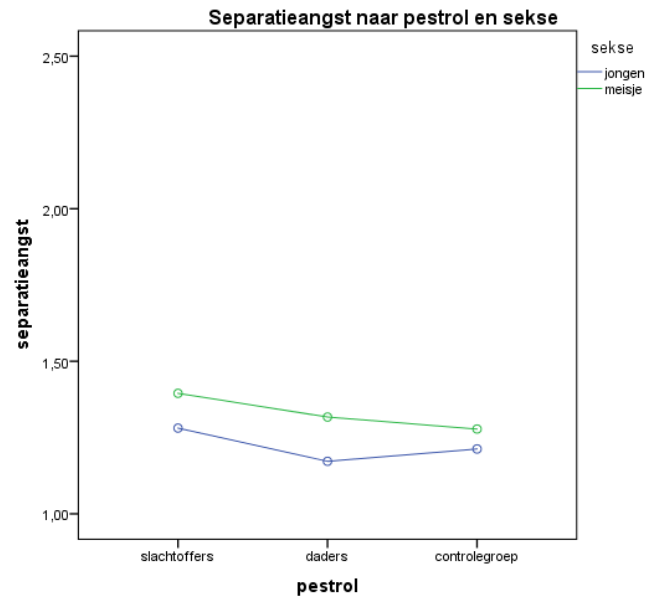

- Sourander, A., Jensen, P., Rönning, J. A., Niemelä, S., Helenius, H., Sillanmäki, L., ... & Almqvist, F. (2007). What is the early adulthood outcome of boys who bully or are bullied in childhood?: The Finnish "from a boy to a man" study. *Pediatrics*, *120*, 397-404. doi:10.1542/peds.2006-2704
- Storch, E. A., Brassard, M. R., & Masia-Warner, C. L. (2003). The relationship of peer victimization to social anxiety and loneliness in adolescence. *Child Study Journal*, *33*, 1-18. doi:10.1016/j.adolescence.2004.03.003
- Storch, E. A., & Masia-Warner, C. (2004). The relationship of peer victimization to social anxiety and loneliness in adolescent females. *Journal of Adolescence*, *27*, 351-362. doi:10.1016/j.adolescence.2004.03.003
- Schwartz, D., Farver, J. M., Chang, L., & Lee-Shin, Y. (2002). Victimization in South Korean children's peer groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *30*, 113-125. doi:10.1023/A:1014749131245
- Troop-Gordon, W., & Ladd, G. W. (2005). Trajectories of peer victimization and perceptions of the self and schoolmates: Precursors to internalizing and externalizing problems. *Child Development*, *76*, 1072-1091. doi:10.1111/j.1467-8624.2005.00898.x
- Ttofi, M. M., Farrington, D. P., Lösel, F., & Loeber, R. (2011). Do the victims of school bullies tend to become depressed later in life? A systematic review and meta-analysis of longitudinal studies. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, *3*, 63-73. doi:10.1108/17596591111132873
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A.J., Winter, A.F. de, Verhulst, F., & Ormel, J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: A comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved adolescents. *Developmental Psychology*, *41*, 672-682. doi:10.1037/0012-1649.41.4.672
- Williams, K., & Kennedy, J. H. (2012). Bullying behaviors and attachment styles. *North American Journal of Psychology*, *14*, 321. Verkregen op <https://www.questia.com/library/journal/1G1-288873873/bullying-behaviors-and-attachment-styles>
- Zautra, A.J. (2003). *Emotions, stress and health*. New York, Verenigde Staten: University Press.

Appendix

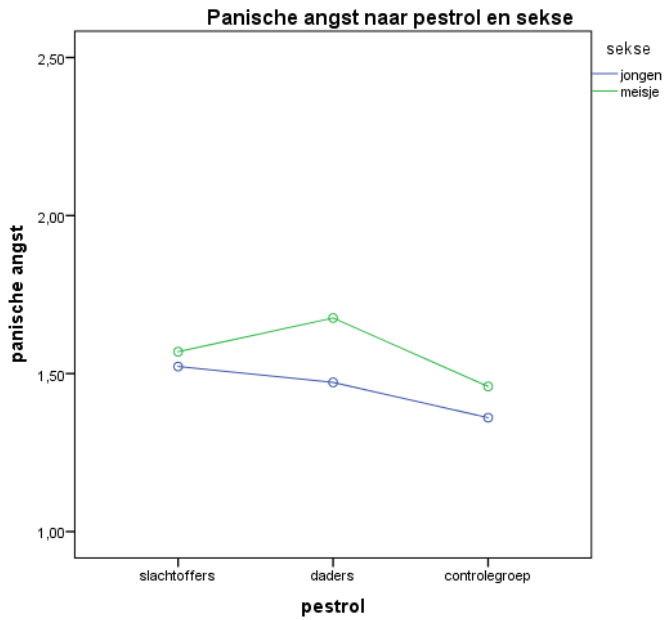

Figuur 1. Grafische weergave van de verschillen verschillen tussen pestrollen op sociale angst sekse².

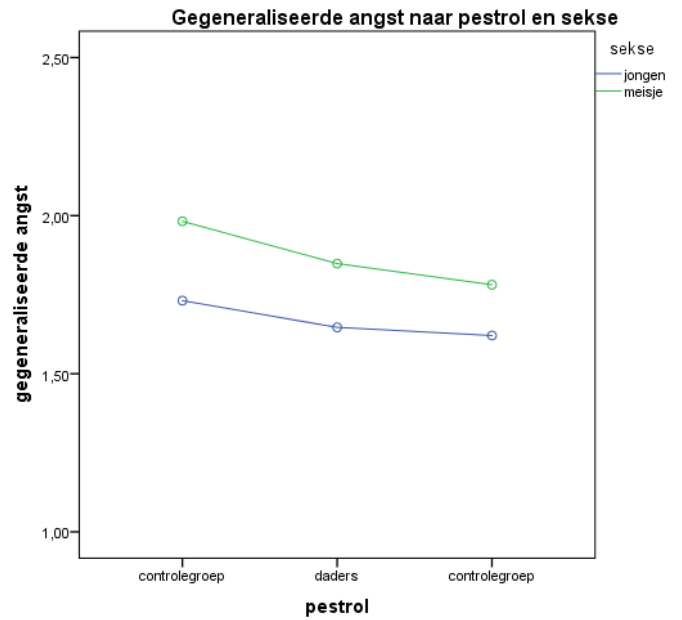

Figuur 2. Grafische weergave van de verschillen tussen pestrollen op naar separatieangst naar sekse.

² De maximaal haalbare angstscore is 4. In deze figuren is de schaal zichtbaar gemaakt tot 2,5 om de leesbaarheid te verbeteren.

Figuur 3. Grafische weergave van de verschillen tussen pestrollen op panische angst naar sekse.

Figuur 4. Grafische weergave van de verschillen tussen pestrollen op gegeneraliseerde angst naar sekse.

